

**СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОФІЦЕРІВ
ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧНОГО РІВНЯ**

У статті здійснено теоретичний аналіз сучасних підходів до психологічного забезпечення офіцерів військового управління оперативно-тактичного рівня. Наголос робиться на підвищення ефективності підготовки офіцерського складу шляхом вирішення низки психолого-педагогічних проблем, серед яких важливе місце посідає проблема формування професійної компетентності фахівця у сфері майбутньої управлінської діяльності на оперативно-тактичному рівні.

Ключові слова: психологічне забезпечення, психологічні проблеми, суб'єкти психологічного забезпечення, професійна підготовка, професійна компетентність.

В статье осуществлен теоретический анализ современных подходов к психологическому обеспечению офицеров военного управления оперативно-тактического уровня. Ударение делается на повышение эффективности подготовки офицерского состава путем решения ряда психолого-педагогических проблем, среди которых важное место занимает проблема формирования профессиональной компетентности специалиста в сфере будущей управленческой деятельности на оперативно тактическом уровне.

Ключевые слова: психологическое обеспечение, психологические проблемы, субъекты психологического обеспечения, профессиональная подготовка, профессиональная компетентность.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний стан розвитку Збройних Сил України вимагає якісно нових підходів до підготовки військових фахівців. Ефективність системи військової освіти неможливе без дослідження низки психолого-педагогічних питань, серед яких важливе місце займає – розвиток психологічного забезпечення офіцерів оперативно-тактичної ланки в управлінській діяльності.

Аналіз останніх досліджень. Як показує аналіз досвіду освітніх систем багатьох країн, одним зі шляхів оновлення змісту освіти й навчальних технологій є орієнтація навчальних програм на компетентнісний підхід, акцент на сучасне психологічне забезпечення офіцерів і створення ефективних механізмів його застосування. Цю думку поділяють ряд науковців (Л. Анциферова, Ю. Варданян, О. Губарева, Н. Завіниченко, І. Зімнян, С. Максименко, Н. Ничкало, Н. Пов'якель, Г. Попова, Л. Сохань, Н. Чепелева).

Підвищення ефективності підготовки офіцерського складу вимагає дослідження низки психолого-педагогічних проблем, серед яких важливе місце посідає проблема формування професійної компетентності фахівця у сфері майбутньої військово-професійної діяльності. Військові науковці також підкреслюють єдність процесів формування особистості як професіонала і

професіонала як особистості (О. Волобуєва, В. Лефтеров, О. Матеюк, В. Осьодло, Є. Потапчук, О. Сафін, О. Тімченко та ін.). Вони зазначають, що сучасна стратегія вищої військової освіти має орієнтуватися на становлення та розвиток такого фахівця (військового керівника), який здатен вийти за межі нормативної діяльності шляхом використання інноваційних підходів на основі індивідуальних здібностей. Це стосується, зокрема, фахівців органів з виховної та соціально-психологічної роботи (ВСПР), оскільки їх діяльність вирізняється багатопрофільністю та більш високою відповідальністю за результати своїх дій у порівнянні з їхніми цивільними колегами.

Виклад основного матеріалу. Трансформація характеру та умов діяльності військової служби, виконання бойових завдань у контексті глобальних соціокультурних змін змушують по-новому подивитись на роль офіцера у військах.

Основними суб'єктами психологічного забезпечення підготовки офіцерського складу ЗС України є:

а) органи військового управління і службові особи – командири і начальники, штаби, служби, органи ВСПР, кадрові органи особового складу, фахівці – психологи;

б) спеціалізовані (штатні і нештатні) центри (пункти) психологічної допомоги і реабілітації;

в) навчальні і наукові підрозділи, що виконують заходи професійної підготовки (перепідготовки, підвищення кваліфікації) офіцерських кадрів, а також наукового супроводження цього процесу.

Основними *цілями* психологічного забезпечення підготовки офіцерського складу ЗС України є:

вивчення вихідного рівня розвитку суб'єктних якостей у кандидатів на навчання у ВВНЗ і динаміки їх розвитку у офіцерів, що проходять військову службу;

визначення відповідності особистості офіцера рівню складності вирішуваних службових і професійних завдань, профілю його діяльності;

визначення й оптимізація чинників і умов, що впливають на розвиток особистісного потенціалу і його прояв (непрояв) у різних ситуаціях, що забезпечують якнайповніше розгортання і реалізацію професійно-психологічного потенціалу офіцера як суб'єкта діяльності;

надання психологічної допомоги офіцерам у подоланні проблем особистісно-професійного розвитку, вирішенні професійно обумовлених завдань;

підвищення психолого-педагогічної компетентності службових осіб, що організовують професійну підготовку офіцерів і повсякденне керівництво їх діяльністю;

розроблення і впровадження у практику професійної підготовки (перепідготовки) офіцерів психотехнологій, орієнтованих на розвиток їх особистісного потенціалу.

Власне психологічними причинами, що знижують "якість підготовки випускника ВВНЗ", слід також вважати наступні протиріччя [7]:

контактна, індивідуалізована діяльність і переважно дистанційні форми освоєння, ознайомлення з предметом майбутньої діяльності;

цілісність явищ і процесів, з якими має справу офіцер в реальній військовій практиці, і наочна "розрізненість" відомостей про ці явища (процеси) з різних навчальних дисциплін;

складність, багатопрофільність професійної діяльності офіцера і нерівномірність (тимчасова і ресурсно-технологічна), частковість у межах окремих дидактичних форм та часта неузгодженість управлінських психолого-педагогічних

впливів, що мають комплексно формувати особистість і професійно-психологічну готовність випускника до різних видів діяльності;

складність явищ і процесів, що виникають у службовій і професійній практиці офіцера, вимагають самостійного орієнтування в різних аспектах (професійних, юридичних, психологічних, соціальних) професійно обумовлених проблем, зрілого, відповідального підходу до їх розв'язання і відсутність у молодих офіцерів необхідного соціального і професійного досвіду та ін..

Пріоритетними цілями сучасної професійної освіти все частіше вважають формування у майбутнього суб'єкта праці соціального й особистісно-професійного досвіду, динамічної освіти, що дозволяє фахівцеві, спираючись на власний психічний ресурс, діяти самостійно й відповідально в широкому колі соціальних ситуацій, вибираючи оптимальні способи вирішення різноманітних проблем, удосконалюючись при цьому як особистість і розвиваючи свій професіоналізм [2; 5]. У той же час, проведений нами аналіз нормативної документації (вимог ДЕК, кваліфікаційних вимог до випускників ВВНЗ, наказів МО України) свідчить, що цільовий пріоритет у професійній підготовці офіцерів зміщений у бік їх когнітивно-технологічної складової, тоді як цілі, пов'язані з розвитком професійного мислення, ціннісних орієнтацій, формування суб'єктних якостей (самостійності, рефлексивності, відповідальності, автономності та ін.), що забезпечують ефективність професійного функціонування у складній обстановці, є у кращому раху супутніми або другорядними за значущістю. Крім того, цільові орієнтири, що визначають підготовленість випускника до деяких видів діяльності, випадають з поля зору "замовників", або наведені в досить урізаному вигляді (це стосується видів діяльності реалізованих офіцерами в мирний час: виховання, навчання особового складу, керівництво персоналом, психологічна робота, самоуправління).

У результаті задекларований нами особистісно-орієнтований підхід у навчанні з опертям на суб'єкт-суб'єктну педагогічну взаємодію залишається нереалізованим, а реальний рівень готовності випускників ВВНЗ (при їх досить непоганій академічній

підготовці) не забезпечує ефективного вирішення ними широкого спектру професійно обумовлених завдань і здатності до професійного саморозвитку. Тенденція до звуження цілей військової освіти сприяє тому, що у професійно-освітній фундамент випускника військового вузу спочатку закладається його орієнтація на набуті знання як самодостатній базис для подальшого професійного функціонування, відчуття дефіциту яких надалі часто провокує офіцера відійти від важких, неосвоєних видів діяльності, ситуацій і завдань.

Слід також зазначити, що трансформація цілей у відповідні моделі й технології навчання не завжди передбачає цілеспрямовану, екзистенційно орієнтовану рефлексію відповідності технологічних параметрів освітнього процесу потребам формування у слухачів (курсантів) основних елементів суб'єктності.

Одним зі шляхів виходу з такої ситуації ми вбачаємо реалізацію *компетентнісного підходу*. На зламі тисячоліть ця модна течія досягла й України. Почалося формування військових спеціалістів з орієнтуванням на те, чого повинні досягти випускники академій (інститутів) та НУОУ, на основі робочих програм навчальних дисциплін відповідних кафедр. Почалося розроблення й уточнення карт компетентностей військових спеціальностей, що включають перелік галузей знань, умінь, визначення характеристик, властивостей, завдань, рис особистості (командирів, начальників, лідерів).

У світовій практиці вже не перше століття наявне очевидне прагнення визначити та описати велику і складну систему військової освіти та навчання. При цьому військові пропонують карту компетентності, перевагами якої є чіткість, зрозумілість і формальне усунення наявних невизначеностей. Такий підхід надає перевагу парадигмі технічної раціональності, зазначає логічну причинність, науковість та емпіричність. Це зрозумілий пошук передбачуваності, стандартів та контролю за навчанням і освітнім процесом [5].

Прагнення до кількісного оцінювання рівня сформованості відповідних компетенцій породжує ще одну проблему, яка стосується їх деталізації та формалізації.

Складається парадоксальна ситуація: чим детальніше виписано компетентності, тим більш загрозливою стає відстань до гнучкого, адаптивного, самосвідомого керівника (лідера), якого потребують ЗС України.

З огляду на зазначене, стає зрозуміло, що розв'язання проблем освіти та навчання лише у межах формування професійної компетентності є недостатнім. Окрема компетентність не надає універсальних ціннісно-сміслових орієнтирів, які дозволяють вибирати оптимальні способи службово-рольової поведінки в ситуаціях, що характеризуються інтегративним контекстом професійної діяльності і військової служби в цілому.

Організаційною одиницею цього простору є навчальне заняття, а логіко-дидактичною – навчальна дисципліна (блок дисциплін). Саме у їх межах забезпечується доцільний синтез наукового й навчального знання, елементів майбутньої професійної діяльності і методичних засобів для формування професійної суб'єктності майбутнього офіцера. Реалізація цього завдання можлива через діяльнісно-орієнтовану організацію навчальної активності слухачів (курсантів).

Науково-методичні передумови для реалізації цього підходу, на наш погляд, наведені у таких психолого-педагогічних положеннях і концепціях:

виховного впливу середовища на людину, організація й регуляція якої сприяє формуванню у неї необхідного досвіду як джерела подальших виховних “надбань” в її особистості [2; 8];

інтерналізації соціальних ідей як механізму виховання, що передбачає трансформацію соціальних цінностей і норм в індивідуальний соціальний досвід і внутрішню (особистісну) позицію людини, що є головними джерелами формування її соціальної поведінки [3];

формування світогляду особистості (когнітивної, мотиваційної, операційної) як особливого механізму орієнтування в навколишній дійсності і в самому собі, ієрархізації мотивів і вироблення теоретично обґрунтованих переконань як чинника активного цілепокладання у ході вирішення особистісно значущих завдань [1];

формування особистісних смислів за допомогою включення у значущі для

людини види діяльності, зміна її соціальних позицій [4];

методологізації навчання, що передбачає багатопозиційну рефлексію професійно обумовлених проблем і комунікацію учасників їх вирішення у процесі ігрового моделювання [10];

проблемного і проблемно-діяльнісного навчання, що передбачає опанування технології вирішення проблем через перекладення проблемної ситуації у площину навчального (професійно обумовленого психолого-педагогічного) завдання, використання в навчальному процесі активних форм і методів навчання, що забезпечують розвиток творчого мислення тих, хто навчається;

поетапного формування розумових дій, що передбачає варіювання міри невизначеності орієнтовної основи освоєної дії і закріплення в особистому досвіді суб'єкта стійких алгоритмів успішних професійних дій [3];

персоналізації підготовки військово-управлінських кадрів, що передбачає на основі самостійної роботи набуття офіцерами адаптованих до індивідуального складу особистості навичок виконання нормативної соціально-психологічної ролі військового керівника [8; 9; 11].

Спираючись на положення цих підходів і концепцій, визначимо вимоги до побудови і здійснення навчально-виховного процесу, реалізація їх сприятиме формуванню у офіцера необхідних суб'єктних якостей.

У запропонованому нами підході провідним елементом навчання мають стати критеріально обґрунтовані способи подолання труднощів у майбутній професійній діяльності, активізація з оперттям на набутий особистісний досвід різних типів розумової діяльності (управлінської, дослідницької, проектувальної), які є внутрішньою (рефлексивною) стороною певної суб'єктної позиції. При цьому логіка побудови навчально-виховного процесу у ВВНЗ, орієнтованого на формування суб'єктності, порівнянно із традиційною академічною школою має забезпечити посилення діяльнісних основ для організації навчальної активності слухачів (курсантів). Це означає, що вони засвоюватимуть не теоретичні знання, а знання, вплетені в повсякденну життєдіяльність, що матимуть для них особистісну значущість,

актуалізуватимуть їх рефлексивно-емоційну активність під час усвідомлення й самовизначення у складних морально-етичних аспектах ситуацій майбутньої професійної діяльності.

Отже, для узагальнення змісту підготовки офіцера у ВВНЗ можливо використати “модель” майбутньої діяльності, запропоновану у монографії В.І. Осьодла [7]. При цьому основним результатом процесу навчання є не тільки знання й уміння, а способи мислення і діяльності ціннісно-сислової орієнтації, які утворюють суб'єктний базис професійної компетентності та особистісного зростання офіцера.

Методичні засоби, що використовуються у ході професійної підготовки офіцерів-слухачів [7], за їх функціями можна виділити в такі групи :

презентаційні – висвітлюють навчальну (професійно значущу) інформацію – підручники і навчальні посібники, відеофільми, відео- і слайд-лекції, плакати тощо;

активізації пізнавальної діяльності слухачів “курсантів” – навчальні завдання, проблемні питання, завдання на самостійну роботу);

дослідницькі засоби і методики – військове стажування і практика, розроблення випускних кваліфікаційних робіт, психодіагностичні методики та експериментальні методи;

формування і тренування практичних навичок та умінь – відпрацьовувані у ході практичних занять, професійно орієнтованих тренінгів, лабораторних робіт, комп'ютерних програм дії і прийоми, спрямовані на опанування майбутніми офіцерами-психологами навичок та умінь психічної саморегуляції, ведення професійно-орієнтованого діалогу у межах психологічного консультування і навчання персоналу;

засоби контролю та оцінювання знань і умінь – тести, екзаменаційні питання й оцінні процедури у межах аудиторних форм навчальних занять).

Використання у навчальному процесі методичних засобів, що забезпечують полімодальну дію на всі боки психіки, сприяє реалізації основних функцій професійної освіти: *освітньої* – за рахунок засвоєння строго вивіреної, системно

організованої науково і професійно орієнтованої інформації (понять, їх визначень, фактологічних відомостей та ін.); *виховної* – за рахунок створення й актуалізації емоційно забарвлених образів, що ілюструють різні аспекти предмету навчання; *розвиваючої* – за рахунок активізації процесів смислоутворення, пошуку відповіді на проблемні питання, повідомлення альтернативних відомостей, поставлення офіцерів-слухачів у різні ролі і професійні позиції тощо; *психологічної підготовки* – за рахунок демонстрування зразків відповідної професійної діяльності, відтворення елементів контексту професійного середовища, ситуацій діяльності та варіантів дій у них.

Провідною формою педагогічної взаємодії у межах виокремленої раніше організаційної одиниці освітнього процесу (навчального заняття), що дозволяє якнайповніше забезпечити включеність психічного ресурсу слухача (курсанта) у процес освоєння змісту навчання, є на наш погляд, *проекткування і моделювання* (відтворення) професійно обумовлених ситуацій і вироблення на цій основі управлінського рішення.

У ході традиційної системи підготовки офіцерам-слухачам пропонуються для ознайомлення й освоєння нормативні знання й нормативно передбачені способи дій, “перенесення” яких у професійну діяльність є відстроченим, без належного його рефлексивного оцінювання, що зрештою за допомогою методу проб і помилок приводить до накопичення суб’єктного досвіду. При такому підході спочатку формується суто “виконавський” тип професійного мислення і поведінки, який пізніше коригується зі зростанням масштабу діяльності та посадового статусу офіцера. Пусковим стимулом для актуалізації засвоєного змісту навчання і його застосування на практиці слугують когнітивно-операційні компоненти ситуації, які повністю чи частково співпадають із засвоєним “зразком” дій офіцера.

При суб’єктно-орієнтованому підході [7] модель професійно орієнтованої ситуації спочатку стає простором включення особистого досвіду суб’єкта (а також його трансформації й збагачення) у процес пошуку й вироблення оптимального способу

дій (вироблення управлінського рішення), який через попереднє багатоаспектне обговорення у групі, усвідомлене його прийняття, набуває “статусу” особистісно значучого, готового до перенесення й використання його в інших (аналогічних) ситуаціях діяльності. У процесі “ситуаційного моделювання й аналізу”, який передбачає активне продукування ідей, варіантів кожним учасником мислєдіяльної комунікації, формується й розвивається не лише суб’єктний досвід слухачів (курсантів), а й розуміння того, що варіативність умов і завдань професійної діяльності передбачає і варіативність підходів до їх вирішення, що не може бути одного, остаточного і досконалого на всі випадки життя варіанта дій. При цьому основна функція суб’єктного досвіду полягає в забезпеченні для кожного учасника навчального процесу індивідуального бачення навчального матеріалу. Таким чином, діяльно-ситуативний метод навчання сприяє розвитку суб’єктного досвіду за рахунок поєднання в освітній практиці двох зустрічних тенденцій, що розвиваються у процесі пошуку, вироблення й реалізації слухачами “управлінського рішення”: осмислення елементів об’єктивно заданої ситуації, узагальненого способу дій, об’єктивування елементів індивідуального досвіду (цінностей, знань, варіантів бачення проблеми) та зіставлень власного способу вирішення проблеми із заданими критеріями і внутрішньогруповим рішенням.

Проведений нами аналіз сучасних підходів до психологічного забезпечення підготовки офіцерів військового управління оперативно-тактичного рівня Збройних Сил України дозволяє стверджувати, що формування їх професійної компетентності здійснюється через зміст освіти, яка включає в себе не тільки зміст предметної області, але і професійні навички та вміння, які формуються в процесі оволодіння предметом, а також завдяки активній позиції офіцерів-слухачів.

Висновки. Результати аналізу професійної підготовки офіцерів-слухачів ОТР дозволили дійти висновку, що метою психологічного забезпечення навчально-виховного процесу є підвищення рівня професійної компетентності майбутніх магістрів військового управління.

Питання педагогіки

Під основними складовими загальної структури змісту військової освіти маємо на увазі такі її компоненти, що розвиваються в часі й пронизують усі послідовні етапи освіти. Такими компонентами є загальноосвітня, професійно орієнтована, військово-спеціальна підготовка, теоретичне та практичне навчання.

Професійно-творча підготовка офіцерів-слухачів стає більш реальною і цілеспрямованою, коли застосовуються не репродуктивні, а проблемні технології,

основою для яких слугує моделювання навчально-бойових дій та ситуацій, повсякденної діяльності, їх розгляд, аналіз та оцінка, проведення семінарів, дискусій, "мозкових штурмів", проблемно-діалектичне вивчення фундаментальних та військово-гуманітарних дисциплін, що дозволяє майбутнім фахівцям побачити предметні і соціальні аспекти процесу їх майбутньої професійної діяльності, ту систему відносин і проблем, які характерні для Збройних Сил України на сучасному етапі їх розвитку.

Література

1. Боришевський М.Й. Обґрунтування принципу самоактивності у форматі прикладної психології / М.Й. Боришевський // Психологія і суспільство.- 2012. – № 1.– С. 89-92.
2. Карамушка Л.М. Психологія освітнього менеджменту: [навчальний посібник] / Л.М. Карамушка. – К.: Либідь, 2004. – 424 с. 122
3. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г.С. Костюк. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.
4. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / С.Д. Максименко. – К.: Видавництво ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
5. Мандрагеля В.А. Перспективи розвитку системи професійної військової освіти в контексті світового досвіду / В.А. Мандрагеля // Філософія освіти: Науковий часопис – 2008.– № ½. –С. 161-171.
6. Нецадим М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика: монографія / М. І. Нецадим. – К.: Київський університет, 2003. – 852 с.
7. Осьодло В.І. Психологія професійного становлення офіцера: [монографія]. – К.: ПП «Золоті ворота», 2012. – 463 с.
8. Психологічне супроводження військовослужбовців в діяльності за екстремальних умов: [методичні рекомендації] / [за ред. Г.В. Ложкіна] .- К.: Нац. університет фізичного виховання і спорту України, 2003. – 145 с.
9. Психологічне супроводження професійної діяльності військовослужбовців служби за контрактом ЗСУ: [навч.пос.] / В.А. Бараннік, О.А. Блінов, О.П. Макаревич та ін. – К.: РОСА, 2008 – 344 с.
10. Столяренко А.М. Экстремальная психопедагогика: [учеб. пособие для вузов] / А.М. Столяренко. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002.- 607 с.
11. Ягупов В.В. Військова психологія: [підручник] / В.В. Ягупов. – К.: Тандем, 2004. – 656 с.

S.O. Pozdyshev, a researcher, the Department

MODERN APPROACHES TO PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF THE MILITARY ADMINISTRATION OFFICERS' TRAINING AT THE OPERATIONAL-TACTICAL LEVEL

The article deals with the theoretical analysis of contemporary approaches to the military administration officers' training at the operational-tactical level. The effectiveness upgrading of military personnel training is prioritized by solving the number of psychological and pedagogical problems, some of which deal with the issue of professional competence development in the field of administrative work at the operational-tactical level. The main subjects of psychological support of the Ukrainian Armed Forces officers are specified. The tendency to minimizing of military educational goals is defined. The military graduates' background knowledge is based on their previous experience in further professional activity. The lack of background knowledge enables an officer to avoid difficult unmastered activities, situations and tasks. It is proved that the usage of methodological methods in the learning process provides polymodal effect on different sides of psychic and optimizes the realization of the main functions of professional training.